

Bezdomovectví jako přístup k životu

Petr Holpuch

B i o g r a f

Časopis
(nejen) pro
biografickou a reflexivní sociologii

ISSN 1211-5770
Reg. pod č. MK ČR E 8364

Biograf aktuálně vychází dvakrát ročně v tištěné verzi i jako on-line časopis. Publikuje empirické, metodologické i teoretické příspěvky věnované kvalitativnímu výzkumu.

E-mail:
casopis@biograf.org
Website:
<http://www.biograf.org>

Rok 2011, číslo 54
Vyšlo 5.12.2011

TEXTY

© Časopis Biograf 2011

Abstrakt:

Homelessness as a way of living

The article describes how homeless people subjectively perceive their “everyday reality”, and compares their point of view with the idea of reintegration found within social policy. While the mainstream culture perceives homelessness as a difficult and undesirable life situation which has to be sorted out as fast as possible, the homeless might see their own situation as a way of living which does not necessarily need any changes. The core of this paper lies in a description of identity processes in which mainstream norms and values are gradually replaced by norms and values created by the subculture of the homeless. On the one hand, when homeless people accept a new “homeless identity”, their lives become more meaningful. On the other hand, adoption of this new identity makes the life of these people more irreversible.

Citujte takto:

HOLPUCH, P. (2011): Bezdomovectví jako přístup k životu. *Biograf* (54): 112 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v5401>

1.

K bezdomovectví je v soudobé odborné literatuře přístupováno zejména jako ke společenskému problému či jako k nepříznivé životní situaci člověka. V tomto článku bych chtěl tento fenomén představit především jako určitý *způsob života*.^[1]

2.

Lze vystopovat sadu definovatelných praktik a vzorců chování, které se lidem žijícím po delší dobu na ulici stávají s postupem času stále více vlastními. Jedná se zejména o sadu technik, po jejichž osvojení si je člověk bez běžných zdrojů příjmů a materiálního zázemí schopen relativně snadno zajistit hmotné prostředky k uspokojení základních životních potřeb (aniž by páchal kriminální činnost). Společnou nevýhodou těchto technik je, že na své uživatele vrhají výrazný stín stigmatu.

3.

Bezdomovectví v této práci pojmám jako nový způsob společenské adaptace takových osob, které opustily kulturně definované cíle^[2] (a institucionalizované nástroje k jejich dosažení) té společnosti, z níž vzešly, a využívání stigmatizovaných nástrojů obživy se pro ně stalo běžnou (normální) praxí. Výraz "bezdomovec" pak chápu jako zastřešující pojem pro "ideální typ" těchto osob. Zatímco oficiálně používaný termín "osoba bez přístřeší" vychází z vnějších podmínek, v nichž člověk žije, pojem bezdomovec do své práce zavádím proto, aby vypovídal zejména o podmínkách vnitřních, tedy o identitě.

4.

Odhodlání začít využívat stigmatizované životní strategie s sebou nese předpoklad výrazné změny vlastního sebepojetí (Osborne 2002; Snow 1987). Výraz "bezdomovec" představuje z hlediska dominantních diskursů především stigmatizující sociální identitu, jejíž osvojení na "osoby bez přístřeší" palčivě doléhá. S tímto stigmatizujícím předobrazem jsou bezdomovci při hledání vlastní sebeúcty a identity neustále konfrontováni.

5.

Proti stereotypní představě, že bezdomovectví je charakterizováno pouze patologickou absencí potřebného materiálního zázemí (zejména v podobě práce a bydlení) (více viz Lintymer 2002: 9), se pokusím postavit koncepci, která bezdomovectví představí jako dlouhodobě udržitelný způsob života, který dokáže sám sebe reprodukovat. Rád bych přispěl k vytvoření nového náhledu na bezdomovectví, který může být užitečný pro tvorbu konstruktivní sociální politiky a sociální práce, jejíž cílovou skupinou jsou "osoby bez přístřeší". Zabývat se budu zejména těmito otázkami:

1. Čím je bezdomovecký způsob života typizován a reprodukován?
2. Jak k bezdomoveckému způsobu života přistupují samotní bezdomovci a jak se vyrovnávají s vlastní stigmatizací?
3. Jaké důsledky má přijetí bezdomovecké identity pro vztah člověka k takzvané sociální pomoci, jejímž cílem je reintegrace?

6.

K závěrům jsem v této práci dospěl zejména na základě analýzy záznamu rozhovorů se sedmi muži "bez domova".^[3] Oporou mi byly také plné poznámky z týdenního zúčastněného

pozorování v přirozeném prostředí bezdomovců a poznatky z mé práce terénního sociálního pracovníka.[4]

7.

Budu analyzovat témata, o nichž jsem během výkonu svého zaměstnání a týdenního zúčastněného pozorování usoudil, že hrají v životě bezdomovců významnou roli při rekonstrukci vlastní identity. Zde jsou:

1. Přejít z prostředí dominantní kultury do společenství bezdomovců
2. Vzájemné vztahy mezi bezdomovci
3. Strategie, které bezdomovcům zajišťují jejich subjektivní životní potřeby
4. Vztah mezi bezdomovci a sociálními službami
5. Spokojenost bezdomovců se stávajícím způsobem života

8.

V rámci analýzy těchto témat se pokusím představit, jak je tento způsob života prožíván, jak bezdomovci vnímají konfrontaci vlastních technik obživy s hodnotami většinové společnosti a jak si utvářejí svůj morální řád - respektive systém hodnot a norem.

Metodologie

9.

Prvním pilířem mého výzkumu je zúčastněné pozorování v terénu založené zejména na introspektivním přístupu (cílem bylo získání vlastní zkušenosti). Druhý pilíř je tvořen polostandardizovanými rozhovory s bezdomovci. Pilířem třetím jsou obecné poznatky, které jsem shromáždil během patnáctiměsíčního působení mezi bezdomovci jakožto terénní sociální pracovník. Základní soubor dat, s nímž budu pracovat, je tedy získán triangulací biografického a autoetnografického přístupu.

10.

První část výzkumu jsem realizoval v přestrojení za bezdomovce po dobu šesti dní a nocí v centru hlavního města Prahy.

11.

S kolegou Vladimírem Moravcem jsme se pohybovali a nocovali na veřejných prostranstvích, zpravidla v lokalitách se zvýšeným výskytem bezdomovců. Prioritou pro mě nebylo ani tak poznat určitou skupinu bezdomovců jako spíše získat zkušenost života na ulici. Chtěl jsem poznat prostředí, v němž se životy bezdomovců odehrávají. Prožít, nakolik se změní moje subjektivní vnímání okolní společnosti, když úpravou zevnějšku a svého chování fiktivně změním svůj společenský status. Od analýzy vlastních pocitů jsem si sliboval hlubší porozumění prožitkům bezdomovců. Výzkumník "se musí ponořit do každodenní reality - cítit ji, dotýkat se jí, vidět ji - aby jí mohl porozumět" (Kotarba 1984: 6). Před klasickými etnografickými metodami pozorování jsem tedy upřednostnil autoetnografický přístup (Heewon 2008; Ellis 1991) a sebe-zkoumající techniky (Denzin 1994: 385). Pozměněné zevnějšky a vzorce chování nám zejména umožnily porozumět způsobu, jakým okolní svět reaguje na přítomnost zjevných bezdomovců. Stačilo se na chvíli někde zastavit - na trávníku v parku či před stanicí metra - a bezdomovci se s námi začali sami od sebe dávat do řeči. Ale jinak, než jsme byli zvyklí - tentokrát po nás většinou nic nechtěli. Dokonce nám občas něco nabízeli (cigarety, alkohol a jednou marihuanu). Mohli jsme bez obav vstupovat mezi ně, přespávat mezi nimi. Mohl jsem se dát kdykoliv a kdekoliv do řeči s jakýmkoliv

bezdomovcem (automaticky formou tykání) a on se se mnou bavil uvolněně, přirozeně. Oslovovat stejným způsobem členy většinové společnosti nebylo vůbec představitelné (s otevřenou agresí jsem se setkal jen jednou, ale tichý odstup a rozpaky z mé přítomnosti byly patrné téměř vždy).

12.

Po celou dobu výzkumu jsem si byl vědom, že prostředí, v němž se bezdomovci pohybují, tvoří jen část jejich životní reality. Možná ještě významnější skutečnosti, které člověka k bezdomovectví přivedly, a které jej v něm udržují, výzkumník pouhým dobrovolným "životem na ulici" odhalit nemůže. Tuto situaci dobře vystihuje Erving Goffman následující metaforou: "Jdou-li turisté žít mezi bezdomovce, nemají z toho zábavu proto, že by takováto činnost byla reflexí jich samotných. Je to proto, že takováto činnost rozhodně reflexí jich samotných není" (Goffman 1974: 149). Hlavním cílem této fáze výzkumu bylo získat podněty pro konstrukci struktury rozhovorů k další fázi výzkumu. Výstupem z tohoto pozorování je deník s autobiografickými poznámkami.

13.

Druhá metoda sběru dat spočívá v polostrukturovaných rozhovorech. Výstupem je několik výpovědí mapujících období, kdy se respondent čerstvě ocitnul na ulici, vztah respondenta k sociálním službám a respondentovy současné životní návyky.

14.

Témata, k nimž mé otázky směřují, jsem ustanovil na základě vlastních zkušeností, nasbíraných jednak během mého intenzivního týdenního zúčastněného pozorování v terénu a jednak na základě mnoha rozhovorů s bezdomovci, které se odehrávaly v průběhu celého výzkumu předcházejícího roku. Přesto jsem respondenty před zahájením rozhovorů vždy důrazně upozornil, že otázky mají brát jenom jako přibližné orientační body, kterých není nutné se přísně držet, a které je možno průběžně upravovat do takové podoby, v níž se jim jeví smysluplnější.

15.

Rozhovory byly strukturovány následovně:

- Co považujete za příčinu svého bezdomovectví? Jak jste se dostal na ulici?
- Jaké sociální služby jste začal po ztrátě domova využívat nejdříve?
- A jaké nejpозději?
- Existují nějaké služby, o nichž víte, ale které zásadně nevyužíváte? Myslím tím zařízení, kde se necítíte dobře.
- Jaké máte zdroje (příjmů, potravin, šatů)?
- Kde přespáváte? A jaký máte vztah k danému místu?
- Jak vnímáte tuhle společnost? Myslím tím, jestli vnímáte, že se k vám lidé chovají jinak (jak?) jen proto, že žijete na ulici.
- Co vás spojuje s ostatními lidmi bez domova, co na nich máte rád? A co vás od nich dělí, co vám na nich vadí?
- Jakou úlohu hraje při životě na ulici alkohol? A jakou úlohu hraje ve vašem životě?
- Dovedete si představit, jaké by to bylo bez alkoholu a bez cigaret?
- Co vám na životě na ulici vyhovuje (srovnání s životem typu práce, byt)? A co byste chtěl změnit? A co vám v této změně brání?
- Čeho si na sobě ceníte nejvíc? Co na sobě nemáte rád?
- Přemýšlíte někdy o tom, že byste si našel práci a bydlení? Co je to za chvíle?

- Mohl byste mi popsat, jakou máte strukturu dne? Tím myslím, zda byste mi mohl co nejpodrobněji popsat, jak probíhá váš den od rána do večera.
- Považujete se za bezdomovce?
- Co je na ulici hlavním zdrojem strachu? Čeho se bojíte, co vám občas dělá "vrásku"?
- Přemýšlíte někdy o budoucnosti?
- Napadá vás ještě něco, co byste chtěl dodat?

V průběhu rozhovorů jsem pokládal také množství doplňujících otázek, které mě v rámci jednotlivých témat spontánně napadaly.

16.

Při analýze jsem postupoval dle zásad zakotvené teorie. Data jsem zpracoval otevřeným, axiálním a selektivním kódováním (Strauss & Corbin 1999), výpovědi nejprve rozpracoval do sady kategorií pomocí otevřeného kódování. Tyto kategorie jsem pak uspořádal podle typu kontextu, v němž s nimi respondenti operovali. V takto zpracované sadě dat jsem pak identifikoval ústřední kategorii - morální kariéru bezdomovce - a rozvedl ji o příslušné souvislosti.

17.

Sledoval jsem především kontexty, v nichž respondenti zacházeli s kategoriemi, které s jejich způsobem života bezprostředně souvisí (alkohol, sociální služby, přátelství atd.). Vycházel jsem při tom z konceptu "analýzy rámců" (Goffman 1976; Tannen 1979). Rámce jsou určité perspektivy, které si lidé vytvářejí a jimiž "dešifrují svět". Jedná se v podstatě o etnometody, tedy o jakési analytické konstrukty "obyčejných lidí", jejichž prostřednictvím světu připisují smysl. Rámec je sumou vzájemně provázaných symbolů, které utvářejí určitý předobraz reality, aby "neurčitosti", s níž se člověk setkává, připisovaly konkrétní význam. Lidé poznali, že určité objekty (v nejširším slova smyslu) se nacházejí v určitých vztazích a předpokládají, že tomu tak bude i v budoucnu. Rámce tedy vznikají na základě dřívějších zkušeností. Na vše nové, s čím se člověk setkává, nahlíží prostřednictvím těch rámců, které již zná. Realitu, s níž se doposud nesetkal, se snaží nejprve připodobnit k tomu, co už zná z dřívějšího života. Teprve v okamžiku, kdy staré rámce selhávají, když dřívější zkušenost nepomáhá vysvětlit nové, když tato zkušenost je s poznávanou realitou v rozporu, člověk tyto rámce upravuje. A jelikož rámec je oblast, v níž vnímání okolního světa splývá s vnímáním sebe sama, se změnou rámců, které člověk užívá, se mění i jeho sebepojetí (identita ega). Přejechod z prostředí dominantní kultury do prostředí bezdomovců je velmi dobrou ukázkou takovéto výměny (případně inovace) užívaných rámců a s tím související změny vlastního sebepojetí.

18.

V této práci tedy sleduji jedinečné kontexty, v nichž bezdomovci operují s běžnými kategoriemi. Vztahy mezi kategoriemi a kontexty (rámce) zachycuji formou původních citací, které postupně vkládám do své práce a průběžně analyzuji.

19.

Respondenty jsem rekrutoval z řad svých klientů (v tomto smyslu je každý pražský bezdomovec klientem určitého terénního pracovníka, nelze tedy hovořit o zkeslení vzorku způsobeném orientací výhradně na osoby užívající služby sociálních pracovníků). Všichni respondenti mě už před zahájením rozhovoru považovali do určité míry za blízkou osobu, které mohou věřit. Při výzkumné práci mezi bezdomovci je důvěra za strany informátorů vůči výzkumníkovi klíčovým předpokladem pro získání hodnotných dat, jelikož výpovědi bezdomovců bývají v přítomnosti cizích osob výrazně zkeslovány strachem, studem a snahou o stylizaci (viz Hradecký 2005: 15).

20.

Dalším kritériem byla snaha o dosažení určité míry typové rozmanitosti. Za hlavní rozlišující prvky jsem ustanovil užívané zdroje obživy, životní cíle a sociální vazby (pro možnosti studia vzájemných vztahů a sledování míry pravdivosti příběhů se v mém vzorku sedmi osob nacházejí tři dvojice, které se v rámci páru dobře znají a tráví spolu určité množství času).

21.

Všichni respondenti byli před zahájením rozhovorů ujištěni, že veškerá zmíněná jména i názvy v jejich vypravování budou ve výsledné práci nahrazena vymyšlenými pseudonymy a nebudou poskytnuta žádné třetí osobě. Rozhovory trvaly 1,5-2,5 hodiny.

Morální kariéra bezdomovce jako proces přijímání stigmatizovaných technik obživy a nových životních hodnot

22.

Zygmunt Bauman v knize *Globalizace* připisuje "sociálně nejslabším" - jeho slovy "tulákům" - velmi specifickou funkci. Lidé s nízkou životní úrovní jsou podle něj stimulantem aktivity nižších středních tříd. Obraz ošoupaného tuláka se má nad životem členů středních tříd vznášet jako děsivý předobraz toho, co se jim může stát v okamžiku, kdy se oni sami přestanou dostatečně snažit (Bauman 1999: 115). K názoru, že odtažitý postoj veřejnosti vůči postavě bezdomovce není nic výjimečného, došli i autoři rozsáhlého výzkumu, jehož závěry jsou zveřejněny v práci *The stigma of homelessness: The impact of the label "homeless" on attitudes toward poor persons* (Phelan 1997). Rovněž výzkum agentury Focus realizovaný v Praze přináší pozoruhodnou kombinaci výpovědí. Přestože "bezdomovectví vnímá jako víceméně velký problém většina Pražanů (83 %)", tak "bezdomovci na území hlavního města Prahy by se, dle dotázaných, měli postarat sami o sebe (85 %)" (Magistrát hlavního města Prahy 2008: 14). Takovýto výsledek pouze nahrává Baumanově interpretaci, v níž je bezdomovec něčím, co jednak velmi zneklidňuje (je problémem), a zároveň něčím, za co si člověk může sám (tedy tím, kdo si nezaslouží naši podporu). K tématu mají co říci i výsledky kvantitativního výzkumu CVVM (2001), který hodnotí vztah veřejnosti k bezdomovectví z hlediska životní úrovně respondentů. "Mezi lidmi s velmi dobrou životní úrovní vnímalo problém jako naléhavý 7 %, se spíše dobrou 14 %, se spíše špatnou 22 % a s velmi špatnou životní úrovní 31 % respondentů" (CVVM 2001 in Kosová et al. 2004: 5). Zdá se, že bezdomovectví nejvíce znepokojuje ty, pro něž představuje reálnou hrozbu.

23.

Strach z vlastního bezdomovectví tedy může být pro členy společnosti stimulem k ekonomické aktivitě. To ovšem znamená, že v okamžiku, kdy se člověk na samé sociální dno dostane, tento stimul z jeho života vymizí. Z neurčitého děsivého přízraku se stává realisticky nahlížená skutečnost, na niž se člověk může po určité době adaptovat.

24.

Převažujícím cílem sociálních služeb pro bezdomovce v Praze je dopomoci bezdomovcům k reintegraci.

Bezdomovci si velmi rychle upevňují způsoby chování, které jim usnadňují přežití na ulici, ale současně představují vážnou překážku pro opětovné začlenění do společnosti. Řešení problému adaptace bezdomovců na standardní pracovní režim spočívá v rozšíření programů tréninkového zaměstnávání, jejichž cílem je vytvoření nebo znovuzískání pracovních návyků a posílení kompetencí klientů při vyhledávání pracovních příležitostí. (Kosová et al. 2004: 27)

25.

Sociální pracovnice Petra Kosová si je vědoma skutečnosti, že bezdomovci disponují určitými "strategiemi pro přežití na ulici". Vnímá, že po osvojení si těchto strategií se snižuje pravděpodobnost, že se bezdomovci opětovně začlení do většinové společnosti. Tuto situaci definuje jako problém, který je potřeba vyřešit. Avšak k bezdomovcům přistupuje jako k osobám, které *potřebují* získat pracovní návyky a kompetence při vyhledávání pracovních příležitostí. Nepřímo předpokládá existenci silné potřeby bezdomovce znovu se *začlenit*. Takovéto pojetí vůbec nepracuje s perspektivou samotných bezdomovců. Automaticky předpokládá, že bezdomovec je hnán svou každodenní bídou ke změně. Na bezdomovce je tak nahlíženo cizí subjektivní perspektivou, která nepředpokládá, že by jeho život mohl být žitelný (více viz [Davies 2008](#)). Otázka vztahu bezdomovců k jejich způsobu života je v tomto pojetí ignorována, jelikož se nepředpokládá, že jejich pojetí "smysluplného života" by se lišilo od hodnot, na nichž je vystavěna příslušná sociální politika.

26.

K zachycení procesu přeměny identity ega osob, které ztratily *domov*, mi poslouží etnometodologický koncept morální kariéry, který zavedl Erving Goffman (2003: 43). Zatímco "sociální identitou" Goffman míní očekávání druhých od naší osoby, "identitou ega" označuje soubor mínění a představ člověka o sobě samém ([Goffman 2003](#): 123). "Morální kariéra" zachycuje historii změn v identitě ega stigmatizovaného člověka. Tyto změny v nahlížení na sebe sama jsou charakterizovány pozvolným nahrazováním starých norem a hodnot, které pro život stigmatizovaného přestaly být smysluplné, takovými normami a hodnotami, které jsou schopny jeho nový život smyslem naplnovat i nadále.

27.

Mertonův koncept (viz poznámku 2) umožňuje chápat pozici bezdomovců jako skupiny v sociální struktuře. Vypovídá zejména o tom, *co člověk dělá* (jaké prostředky k jakým cílům používá). Oproti tomu použití Goffmanova konceptu je vhodné tehdy, když chceme poznávat způsoby, jimiž je bezdomovecký způsob života samotnými bezdomovci prožíván. Vypovídá zejména o tom, *jak člověk vnímá* (jak se se změnou prostředků a cílů mění subjektivní vnímání vlastních hodnot a norem).

Bezdomovecký slovník

28.

Bezdomovci používají pro určité aktivity vlastní pojmy, jejichž užívání dodává příslušným činnostem jakousi exkluzivitu. Specifické termíny dávají znát, že se jedná o schematizované a ritualizované činnosti, které jsou "vlastnictvím" sociální skupiny s užšími vzájemnými vazbami.

29.

"Somrování" je technikou aktivního žebrání, kdy bezdomovec oslovuje kolemjdoucí za účelem získání peněz nebo cigaret. "Klečení" představuje specifickou techniku pasivního žebrání, kdy bezdomovec klečí se sklopenou hlavou. Před sebou má určitou nádobu či předmět (kelímek, čepici...), který je určen na vhazování peněz. "Fárání, hrabání" jsou pojmy označující probírání odpadkových košů a kontejnerů. Cílem fárání je vše, co může bezdomovec ve svém životě upotřebit, případně prodat.

Nová identita

30.

Randall Osborne dospěl ve svém výzkumu k závěru, že pro člověka, který se ocitne na ulici, existují dvě základní možnosti, jak si udržet sebeúctu. Buďto se identifikuje se svým původním životem a dělá vše proto, aby se z ulice co nejrychleji dostal, nebo přijme bezdomovectví za svůj nový způsob života (Osborne 2002: 43).

31.

Můj kolega z výzkumu v terénu, Václav Moravec, používal v tomto smyslu výraz "bod návratu". Termín "bod" je však třeba chápat jen symbolicky. Tato přeměna probíhá ve skutečnosti velmi pozvolna. Jedná se o pomyslný okamžik během morální kariéry bezdomovce, v němž začíná vyměňovat "institucionalizované prostředky" většinové společnosti za "stigmatizované techniky obživy" typické pro dlouhodobé bezdomovce. V okamžiku, kdy si tyto nové techniky osvojí a vnitřně je přijme za své, se významně sníží pravděpodobnost, že bude usilovat o návrat k běžnému způsobu života. Randall Osborne ve svém výzkumu úspěšně potvrdil, že:

Osoby, které se více ztotožňují s bezdomoveckou identitou:

- a) Méně užívají sociální služby.
- b) Projevují nižší snahu dostat se z ulice.
- c) Mají vyšší sebeúctu.
- d) Mají více přátel mezi bezdomovci. (Osborne 2002: 43)

32.

Domnívám se, že v morální kariéře bezdomovce hraje "bod návratu" významnou roli a není náhoda, že ti z mých respondentů, kteří neusilují o zpětné začlenění do společnosti, jej už překročili. V následujících dvou kapitolách se pokusím na příkladu pražských bezdomovců přiblížit, jak cesta za bod návratu vypadá v praxi.

Období před bodem návratu

33.

Bezdomovec, který se nachází před bodem návratu, na sebe pohlíží optikou většinové společnosti a snaží se stále držet prostředků touto společností uznávaných. V praxi to znamená, že využívá sociální služby, snaží se, aby na něm *nikdo nic nepoznal*, a vymezuje se vůči dlouhodobým bezdomovcům. Snow a Anderson uvádějí, že svou identitu takový člověk buduje spíše v kategoriích typických pro jeho dřívější život a současnost vnímá jako dočasné, přechodné období. Tento typ sebepojetí je podle nich příznačný pro osoby žijící na ulici méně než dva roky (Snow & Anderson 1987: 1354).

34.

Většina mých respondentů spadá z tohoto pohledu do kategorie dlouhodobých bezdomovců. Výjimku představuje pouze Saša. Saša se vůči pasivním dlouhodobým bezdomovcům vymezuje, avšak sám už zakusil některé z jejich vzorců chování. Přestože si určité bezdomovecké techniky přežití už osvojl, rámec, v němž o nich hovořil, byl prosycen studem a potřebou ospravedlnit se. V rozhovoru se Sašou jsem nadhodil téma probírání odpadkových košů.

Tak já tomu koši nebo tý popelnici moc nedám... já se přiznám, já ale načíhnu, to je pravda, načíhnu. Třeba včera sem načíhnul na letišti, jo, tam jsem byl do půlnoci, až po půlnoci vyhazují. Tak jsem tam načíhnul, po půlnoci, do koše a teď jsem tam a co to je, něco koženýho a ona peněženka. Tak jsem nelenil. To jsem říkal, to už je jedno, že si ušpiním ruku, ale co když je tam třeba tisíc korun. Tak jsem tam šáhnul, no. Jináč já tam nešáhám takhle jen tak. (Saša)

35.

Symbolické ušpinění ruky, jež je způsobeno sáhnutím do odpadkového koše, přede mnou Saša důrazně ospravedlnil předmětem svého zájmu a naléhavostí situace. Následně celou pasáž uzavřel vymezením se vůči této praktice: "já tam nešahám takhle jen tak". Avšak poté, co jsem vyjádřil tuto pozitivní zpětnou vazbu: "To v podstatě pro ty lidi, když jsou v takovýchto situacích, tak je to nutnost tyhle věci dělat." Saša pokračoval:

No, třeba ráno mě rozčilil jeden c... é... Rom, já byl unavený z tramvaje, už bylo světlo, bylo čtvrt na sedm asi a jeden Rom vychází na Václaváku z toho, z metra, a já jsem načíhnul, měl jsem takovou chuť divnou, víte, takovej nevyspalej, nervozní, teď cigaretu jsem neměl, ani vajgla zrovna. Jsem říkal, Ježíši Kriste, kdyby aspoň v tom koši byl buřt, bych si rád zakous, mně by to už bylo jedno, jsem takhle načíhnul a von, šla parta tři, jo, tři Romové šli, z metra vycházeli. A jak von to řek ten jeden, já byl rozčilený, víte, nervózní jsem byl, nevyspalej. A von řek, co vidíš...tak nebo co tam hledáš tak hezkýho. Já jsem se naštvál a řek jsem mu, to víš, koukám, jak je tam nasráno a šel jsem pryč [smích] ne, s prominutím, jsem byl rozčilený, tak jsem mu řek, koukám, jak je tam nasráno. (Saša)

36.

Saša při vyprávění o hledání jídla v koši opět zdůrazňuje výjimečnost situace. Když říká, "mně už to bylo jedno", vyjadřuje odhodlání prolomit normu, kterou běžně ctí. Tento počin ospravedlňuje svou špatnou psychickou kondicí. Nicméně svůj záměr nedokončil, díky náhodnému *strážci* společenských norem - zmíněnému Romovi, který jej sarkastickou poznámkou upozornil, že se chystá udělat něco *zakázaného*. Jelikož zdroje Sašovy sebeúcty byly v ten moment stále v souladu s jeho dřívějším životem a hledání jídla v koši bylo s jeho hodnotami v rozporu, musel volit mezi nasycením se a sebeúctou. Tím, že Saša dotyčnému řekl: "To víš, koukám, jak je tam nasráno", a šel pryč, přede mnou hrdě potvrdil, že si tenkrát zvolil druhou možnost.

37.

Ocitne-li se člověk na ulici, velmi rychle se dostane do kontaktu se "zasvěcenými" bezdomovci. [5] V případě Saši se jednalo o pár - muže a ženu - dlouhodobých bezdomovců. Na jednu stranu mu poskytli psychickou oporu, kterou tehdy tolik potřeboval, avšak na stranu druhou jej začali konfrontovat s novým způsobem života, který byl v rozporu s hodnotami a normami, na nichž zakládal svou sebeúctu.

Jako oni mi dost pomáhali, dost mi pomáhali psychicky, ty dva. Jako ten Franta s tou paní. [...] Franta říká, hele, [...] zkus říct takhle, já jdu taky, prej, jestli nemá čtyři koruny. Tak potom jsem byl takovej otrlejší a šel jsem. No šel jsem a dostal jsem taky dvakrát už, dostal. [...] No, ale střízlivej bych to v životě neudělal, to bych se strašně styděl, no. [...] večer v těch deset, to jsme jeli na Smíchov, před to Tesco, to se musím taky přiznat, že jsem šel koupit krabici za osmnáct korun a druhou do tašky, no, jsem ukrad. [...] Ale to... to už jsem měl něco v sobě. Jinak střízlivej bych to neudělal. (Saša)

38.

Saša se ocitl na pomezí dvou světů, jejichž normy nejsou slučitelné. Goffman upozorňuje, že to, co je v jednom prostředí symbolem stigmatu, může být v jiném prostředí symbolem prestiže (Goffman 2003: 59). Zatímco schopnost efektivně žebrat je mezi bezdomovci oceňována, zbytek společnosti tuto činnost spíše odsuzuje.

39.

Sašův stud byl přirozeným vyústěním jeho snahy dostat závazku vůči svým novým známým a

zároveň neznatit společenšké normy, které v něm byly stále pevně zakotveny. Sayer charakterizuje stud jako emoci udržující konformitu a sociální řád (Sayer 2005: 953). Tím, že Saša zdůrazňuje vlastní stud, dává najevo, že (v mé přítomnosti) je stále stoupcem běžných společenškých norem. Jeho ambivalentní postoj k bezdomoveckému způsobu života je ještě výraznější v tomto úryvku:

Jsmo měli třeba peníze, tak jsmo šli, no já se přiznám, krabici jsmo si koupili, no, vajgle sbírali, no, šmejdili prostě, šmejdili, no. Je to hrozný, no, ale je to hrozný takovej život, vám řeknu, protože lepší je do práce, ráno vstát, jít do práce, tam je mezi lidma člověk, sranda i je, všechno, je to jinej život, no, je to lepší život, lepší. (Saša)

Sám Saša zde vnímá, že se jedná o dva odlišné přístupy k životu, mezi nimiž je třeba volit.

49.

Bezdomovci před "bodem návratu" zpravidla ještě nezpřetrhali své rodinné vazby. Jelikož svůj způsob života vnímají jako stigma, snaží se jej před svými blízkými tajit. Saši jsem se zeptal, jak se při výše popsaném trávení času se známými bezdomovci cítil.

Špatně jsem to vnímal, protože když jsem byl střízlivej, tak špatně, protože jsem si říkal, bál jsem se tak nějak, abych nepotkal někoho známýho z tý práce, co jsem dělal, nebo bál jsem se, když jel ten autobus žlutej, aby brácha nebo abych nenarazil náhodou na švagrovou, jo, toho jsem se bál. Proto já jsem se radši víc zdržoval na tu stranu ke Smíchovu, přes vodu. Tady jsem se nějak bál. Protože vlastně vono, voni nebydlej daleko odsad', oni vlastně bydlej, voni bydlej tam směrem, vlastně kousek za [místo]. Tam nesmim no, prostě tam nesmim. (Saša)

50.

Saša se snažil neustále ochraňovat svou původní identitu. Přestože bezdomovecké techniky obživy užíval, neztotožňoval se s nimi. Když poznal občanské sdružení Ježek a čížek[6] poskytující alternativní služby pro bezdomovce, začal v něm trávit většinu volného času.

Proto já jsem říkal, no, támhle kolegovi říkám, že už prostě potřebuju tady z toho života vypa... z tohohle toho koloběhu, jednotvárnýho koloběhu. Vyjít ven a začít normálně žít, do práce chodit a bydlet, ale jako slíbil jsem, že sem budu chodit [do denního centra organizace Ježek a čížek], sem budu chodit, sem budu chodit, tady se mi líbí jako, tady se člověk vždycky uklidní. (Saša)

51.

Jednalo se o prostředí, které ho bez problémů přijímalo jako bezdomovce, ale zároveň v něm platily běžné společenšké normy. Jakousi latentní funkcí tohoto zařízení je pak *ukrývání* osob, jako je Saša, před bezdomoveckou identitou - klient se zde chová jako běžný občan, který dočasně ztratil práci a bydlení (tedy dle koncepce sociální politiky) a sociální pracovníci k němu tak také přistupují.

52.

Přijetí bezdomovecké identity není jen únikem před neúprosnými měřítky úspěchu tržně orientované společnosti. Představuje rovněž bránu k novým zdrojům sebeúcty a uznání ze strany ostatních bezdomovců. Avšak v okamžiku, kdy jedinec touto branou projde, vrata se za ním do značné míry uzavřou. Toho si byl Saša dobře vědom. Bál se, že by si mohl na tento způsob života zvyknout, a proto se přijetí této nové identity intenzivně bránil.

Překročení bodu návratu

53.

Čím více let člověk na ulici stráví, tím vyrovnanější a smířlivější postoj ke své situaci zastává. Podle Snowa a Andersona ti, kdo jsou na ulici déle než dva roky, již ve velké míře budují svou identitu v kategoriích typických pro život na ulici a přestávají hovořit o brzké změně vlastní situace - tento přístup autoři výzkumu označují jako "přijetí role" (Snow & Anderson 1987: 1354).

54.

Henry je dnes již "ostříleným" bezdomovcem, pro něhož bezdomovecké techniky představují denní rutinu. Avšak v počátcích své bezdomovecké morální kariéry zažíval stud zrovna tak jako Saša.

P: Měl si nějaký období, kdy ses styděl fárat?

H: No to jó...

P: A kdy se to zlomilo?

H: Když měl člověk hlad a žízeň... Jako já jsem se hrozně styděl, do těch košů jít, já jsem se třeba, já jsem z toho byl tak vypatlanej, že jsem si vsugeroval, že když nebudu jíst, že chci pnu, jsem chtěl chci pnuout [...]. No to je tak, že se prostě stydíš, ale pak do toho člověk padne. Musíš, jestli chceš bejt živej, tak musíš. [...] Šels, chodils nenápadně, ses rozhlížel ze začátku... a pak už... pak už ten stud trošku ubýval, to máš stejně, jako když si jdeš poprvé kleknout, to máš to samý. (Henry)

55.

Boháč zažíval ve svých počátcích stud zrovna tak jako všichni ostatní. Dnes už však vnímá fárání docela jinak než na počátku svých bezdomoveckých dnů. Náhodní přihlížející pro něj - na rozdíl od Saši - již nepředstavují překážku.

Tak jako... my jsme přijeli do Prahy [po půlročním pobytu na Pardubickém nádraží], jo, tak jako jsme chodili na Václavák a hledali jsme tam ty klobásy, že jo, a to taky byly klobásy, že jo... a kolikrát skoro i celý a taková klobása bodne, tak jsme si dali, jo, a pak jsme si z toho dělali srandu a jako to má i tu výhodu, že když ty turisté viděj, třeba ty Angličani, že hledám klobásu v koši, tak on mi zařuká na rameno a dá mi peníze. To je lepší než jako v těch Pardubicích žebrat ústně. Že mi to dá sám od sebe... tady je to opravdu lepší placený, dělat bezdomovce. (Boháč)

56.

Boháč se v tomto směru zabývá už jen praktickými aspekty. K náhodným "přihlížejícím" přistupuje doslova opačně než Saša. Zatímco pro Sašu představovaly zraky okolních kolemjdoucích nástroj sociální kontroly, který mu bránil v "načíhnutí" do koše, pro zkušeného Boháče jsou náhodní diváci žádaným jevem a především potenciálním zdrojem dalších příjmů.

Já právě jsem se naučil, že je výhodnější do toho koše koukat, když oni se dívaj, než když bych to dělal nenápadně, schválně ještě nápadně. Ještě u toho mám hůl a ještě kulhám hodně a oni si řeknou áá, chudák s holí, tak daj peníze. [...] Schválně kulhám ještě o hodně víc. (Boháč)

57.

Zatímco pro člověka, který se brání přijetí identity bezdomovce, představuje hrabání se v koši zoufalý počín, který má zabránit tomu nejhoršímu strádání, pro jedince, který už identitu bezdomovce přijal, je tato činnost obyčejným řemeslem, které se snaží vyladit tak, aby bylo co nejvýnosnější. Fárání představuje pro bezdomovce normální strategii obživy. V dalším příspěvku Boháč normalitu této činnosti sám zdůrazňuje.

P: Jak se u toho cítíte?

B: Už jako normálně [...] No vim, že něco z toho bude a [...]. No ze začátku to bylo trapný, tak že jo, se člověk stydí. A běžte o půlnoci na Václavák a podívejte se, kolik lidí to dělá. (Boháč)

58.

Tím, že Boháč poukazuje na to, "kolik lidí to dělá", zdůrazňuje běžnost a obvyklost této činnosti. Praktikování bezdomoveckých strategií se pro něj stalo automaticky vykonávaným zvykem. Přestože se rozhodl (díky získání finančních prostředků a osobní motivace) pokusit se vystoupit z bezdomoveckého způsobu života, cítí, že návyky, které jsou mezi bezdomovci naprosto normálními, by mu mohly působit v běžné společnosti komplikace.

Teď právě já mám problém s tím, že už to dělat nemusím, a já prostě jdu a třeba mám krabičku cigaret a jdu a furt koukám po zemi, kde je vajgl a kde co leží a kde bych co sebral. I do toho koše se podívám už jako automaticky. Že budu mít problém jako se to odnaučit, tak právě, abych nedělal ostudu, abych nepřišel někam a náhodou se nepodíval do koše a nesebral vajgla někde, kde se to třeba jako nehodí. (Boháč)

59.

Henry nepřímo poukazuje na to, že fárání je něco, co se od bezdomovce v podstatě očekává.

Já třeba teď vůbec fárat nechodím. Jako ne, že by to bylo, ne že bych se cejtíl, že bych byl nákej hogo fogo vůči klukům, ale já prostě... vydělám si na to tímhle tím, co dělám teď [klečením]. (Henry)

60.

Poté, co Henry konstatoval, že fárat nechodí, rychle dodal: "ne, že bych se cejtíl, že bych byl nákej hogo fogo vůči klukům". Zatímco v naší společnosti je běžné člověka, který se přehrabuje v odpadcích, odsuzovat a vnímat jako stigmatizovaného, mezi samotnými bezdomovci platí opačná pravidla. Odsouzen je zde ten, kdo se této činnosti vyhýbá. Zatímco Saša, který si držel identitu člena většinové společnosti, se přede mnou při svém vyprávění o prohlížení košů intenzivně ospravedlňoval, Henry, který již přijal identitu bezdomovce, začal naopak ospravedlňovat skutečnost, že "vůbec fárat nechodí".

61.

Tento vztah platí i o ostatních bezdomoveckých technikách obživy. Jiří, který je úspěšným žebrákem, má v partě svých kamarádů jakési výsadní postavení. Jen během našeho rozhovoru za ním několikrát přišel kamarád, aby mu nabídl víno. V rámci své skupiny Jiří požívá určitou prestiž a je si toho plně vědom.

Poslyš, já se nechci chválit, já a ten chlápek na vozíku, my děláme peníze, rozumíš a ostatní živíme... (Jiří)

62.

Samovolně se zmiňuje o svém kamarádovi, bezdomovci z Polska.

Polák neví žebrat. Taky někdy něco udělá, ale málo. (Jiří)

Vůči ostatním bezdomovcům Jiří sám sebe v podstatě vymezuje jako zdatnějšího řemeslníka. Bezdomovci zasazují v naší společnosti dobře známou instituci (žebrání) do vlastního hodnotového rámce. Aby tato manipulace s již zaběhnutou institucí byla průchozí, vyžaduje od bezdomovců ještě větší odklon od společenských norem, respektive vlastní vymezení se vůči nim.

63.

Překročení vlastního studu představuje pro bezdomovce významný krok za bod návratu. Nicméně definitivní smíření se s identitou bezdomovce je - alespoň v případě žebráků - jevem velmi obtížným. A to navzdory respektu, kterého se jim dostává od jejich blízkých. Žebrání je jednak pokusem o interakci se členy většinové společnosti a zároveň porušením jejich norem. Toto ritualizované obstarávání finančních prostředků vyžaduje od bezdomovce otevření vlastní identity zpětné vazbě od těch, jejichž normy porušuje. Náročnost této techniky je v současné době ještě zvýšena skutečností, že žebrání je regulováno městskou vyhláškou a trestáno pokutou. To znamená, že žebráci jsou pravidelně konfrontováni s městskou policií.

Prostě ještě, kdybys slyšel kolikrát ty urážky, jaký tam slyšíš. Že se nestydíte, a kdybyste šel radši do práce a tak. A nejhorší jsou děti. Když se dítě zeptá, maminko, proč ten pán tady hajá? To je pro mě katastrofa. (Henry)

64.

Podobné zkušenosti jako Henry mají i ostatní žebráci. Žebrání je z pohledu bezdomovců toliko prestižní činností právě proto, že v naší společnosti je činností velmi ponižující. Tím, že je jedinec ochoten připravit se touto formou kontaktu o prestiž coby běžný občan, získává o to větší prestiž v očích ostatních bezdomovců jakožto bezdomovec. Žebrání proto považují za činnost, která se podílí na přeměně identity mocnou silou.

65.

Pepík je bezdomovcem, který o změně svého způsobu života nepřemýšlí. Už jej nevnímá v termínech dočasnosti. Identitu bezdomovce už plně přijal. Žebrání se však pokud možno vyhýbá, je pro něj až tou nejzazší možností, jak přijít k potřebným prostředkům.

No a ještě když mluvíš o těch penězích, teďka už jsem nebyl dlouho... ale když mám víc alkoholu v těle, tak si taky kleknu, jdu žebrat. (Pepík)

66.

Tato forma interakce s většinovou společností je i pro "zkušeného" Pepíka stále spojena s potřebou být opilý. Ačkoliv bezdomovci na jednu stranu přijímají bezdomoveckou identitu ega, kterou si sami ochotně budují, zároveň se distancují od sociální identity, jež je jim v naší společnosti připisována - tj. obraz zanedbaného, rezignovaného, neúspěšného a neschopného otrapy. Tyto dvě kategorie je potřeba striktně oddělit. Pokud by tuto roli přijali, museli by přijmout i mínění veřejnosti o nich samotných. Této nepříznivé identitě se brání minimalizací osobního kontaktu s okolní společností (Osborne 2002: 44). O to palčivější je pro ně pak nucený kontakt, k němuž dochází během žebrání.

67.

Toto velmi intenzivně pociťuje například Evžen. Dnes je již plnohodnotným členem jedné bezdomovecké party, která si obstarává prostředky především žebráním. Počátky jeho bezdomovectví spadají do období před deseti lety, avšak přijetí bezdomoveckých strategií se dlouhou dobu bránil. Prostředky si obstarával především jednorázovými stavebními pracemi. Tento způsob obživy mu umožňoval udržet si v sobě kus identity běžného občana. Dnes osciluje mezi těmito pracemi a žebráním.

Já třeba ještě, já nejsu úplně bezdomovec, ale to dycky děda říkal, není důležité, kolikrát spadneš na rypák, ale kolikrát se zvedneš. A já su ještě teďkon tak půl na půl, ještě nesu tam, ještě dokážu... oni ne už, chápeš, už jim je to jedno. [...] tak jdu na [místo][7], chápeš to, jsou sezónní práce, jeden den, dva dni. (Evžen)

68.

Je evidentní, že pro Evžena představují občasné jednorázové práce především otevřené dveře pro návrat k dřívějšímu způsobu života. Občas chodí do práce, přestože ví, že žebráním si dovede zajistit dostatečné finanční prostředky. Evžen se urputně snaží skloubit bezdomovectví se svou dřívější identitou, přesvědčuje se, že je "jednou nohou tam a jednou tam", že "není důležité, kolikrát člověk spadne, ale kolikrát se postaví". Nechává si otevřená zadní vrátka, avšak o to je pro něj praktikování bezdomoveckých strategií obživy bolestnější. Žebrání pro Evženovu identitu pak představuje obzvláště těžkou zkoušku.

Musíš [se opít], to nende, oni chodijo za střízliva, kluci už to leta dělajó, ale to prostě, ty máš furt v sobě zakódované jako hrdost a ty to vlastně musíš přerazit tím chlastem, ty už to prostě... a dostaneš ty peníze, ale za střízliva, to bys... to ti hoříjó uši a to ti normálně ti říkám, přišla normálně taková malá... takovej šprt to byl, to by ti čerti hambó... by tě to vole rozškubalo... no a přišla a říká, že, maminko, co tady ten pán děla, víš, jak tam klečíš, a říká, víš, ten pan nemá domeček a...tak mi dala, já nevím, dvacet korun, a poslouchej, to by tě zebrale čerti vole. Ona mi to dala těch dvacet korun a odešli. To byla hanba. Já jsem tu hlavu měl až důle kurva. Tak odešla, já jsem tam měl, já nevím, stošedesát korun, tak jsem šel po [místo] a všetkym děckám jsem rozdával peníze. (Evžen)

69.

Oproti tomu Václav je svou identitou v bezdomovectví zakotven velmi pevně. O změně stávajícího způsobu života dle svých slov vůbec nepřemýšlí. Zrovna tak neuvažuje ani o tom, že by si hledal práci. Současná situace mu prý vyhovuje. Důsledkem tohoto přístupu je jeho jistota, se kterou přistupuje k žebrání.

No někdy normálně vstanu a jdu, no, záleží na tom vínu hodně, že se potřebuju spravit, že se člověk napije, neříkám opije, jo, protože potom už to je na tobě vidět a není to ono, ne, prostě jenom, aby ti nebylo špatně, aby ses neklepal. A tím, že se napiješ, tak se rozkecáš, víš? Jseš schopnej prostě s těma lidma komunikovat jinak, jo, že to není prostě takový strojený, ne, jo, strojenej úsměv, todle, normálně, hele lidičky, nemáte tam nějaký drobák, no nevadí, tak dík, čau, prosím, mějte se a kolikrát ještě jim todlecto řekneš a oni se vrátěj. Prej to máš za to, žes mi řek hezkej den, nebo že seš slušnej, todle a dá ti třeba i víc jako, víš? (Václav)

70.

Václavova identita je s tím, co dělá, plně v souladu, proto pro něj může být somrování koníčkem. Zatímco ostatní respondenti se před žebráním opíjí, on si naopak hlídá, aby opilý nebyl. Alkoholu před somrováním pije jen tolik, aby zahnal abstinenci příznaky. Zatímco Evžen i Henry chodí klečet zásadně, když jsou opilí, Václav klečení používá jen tehdy, když je plně střízlivý a pociťuje nepříjemné abstinenci příznaky, které mu stěžují komunikaci.

No když mi bylo hodně zle, tak jsem normálně kleknul. No ale tak, abych si udělal základ, jo, mi třeba bylo i zle, když jsem se nenapil. Tak jsem zaklek, hele, první dvě dvacký, už jsem vstal, šel jsem si koupit prostě to víno, aby mi bylo dobře, a pak už jsem mohl somrovat normálně na hubu jako. Protože klečet, já nevím, já to neodsuzuju, jo, mně přijde, že ty některý lidi prostě nemaj na to, se toho člověka zeptat. Prosím vás, nemáte tam nějaký drobáček, jo, děkuju vám, hezký den. To je... nedokážou se prostě podívat tomu člověku do očí a normálně se ho zeptat, jo, tak radši si sednou nebo kleknou, sklopěj tu hlavu, aby to. A oni říkaj, že je to i jednodušší, víš, nemusíš se ptát, nemusíš nic, jenom prostě... to jenom zadřepeš, hodiš před sebe čepici a čekáš, co kdo dá. Já prostě aspoň tou hubou, no, na to chci nák vydělat, víš. (Václav)

71.

Václav mimoděčně velmi dobře popsal pocit klečících žebráků, jako je Evžen:

Ale co se týká... ty jak normálně chodíš a... to jsem v životě nedělal, třeba takhle po lávkách, nemáš pětku, tak mu dáme to... já... já ne, víš, jako tam [při klečení] tu hlavu jaksi schováš a furt tam máš jakési svoje soukromí, bych tak řekl. (Evžen)

72.

Z Václavovy formulace: "Já prostě aspoň tou hubou, no, na to chci nák vydělat", je patrné, že jeho hodnotový rámec se od rámce Evžena velmi liší. Pro popsání stigmatizované techniky užívá pojmy, které si bezdomovci před bodem návratu spojují s činnostmi typickými pro běžný život. Ve Václavově světě je žebrání skutečně řemeslem. Takovéto přerámčovávání stigmatizovaných technik na nestigmatizované, je součástí vyjednávání bezdomovecké identity ega - tedy takové identity, z níž může člověk čerpat zdroje sebeúcty i tehdy, když užívá většinovou společností zavrhané životní strategie. Václav somrování k práci přirovnává i explicitně:

Je to vlastně něco jak práce, když to tak vezmeš, taky prostě musíš jednou vstát a jít a ptát se prostě, jo? (Václav)

73.

Evžen, který svou sebeúctou čerpá stále částečně z prostředků dominantního diskursu, takového přiměru není schopen. Navzdory svému vědomí, že dlouhodobí bezdomovci tak své žebrání rámcují.

A když mám možnost, víš jak to je, tak třeba teď kon, jak jsem potřeboval ty hadry, jsem zašel na výstaviště [sehnat si jednorázovou práci], chápeš, koupíš si. Ale je to [klečení], je to ponižující, chápeš, a oni třeba [jméno] a tady to ten už to bere jako zaměstnání, ale mně je to furt proti srsti, chápeš to. Jako udělám to, ale žádnou radost z toho nemám, abych říkal, tak, kurva, dneska jsem si udělal pětset, včera stodvacet, to moc nešlo...to radši na to výstaviště. (Evžen)

Bezdomovectví není motivace

74.

Sociálně politické koncepty přistupují k bezdomovcům jako k vlakům, které následkem nějakých nešťastných okolností vykolejily, sjely z trati, která je vedla ke "všeobecně platným společenským cílům" a nyní od nás potřebují pomoc opět se na tyto koleje co nejrychleji dostat.[8] K jejich situaci lze však přistupovat i opačně. Zkusme se na život bezdomovců podívat jako na *logické* vyústění jejich "předbezdomoveckého" způsobu života a namísto výčtu toho, co svým bezdomovectvím ztratili, sledujme, co získali.

75.

Henry se na ulici dostával opakovaně. Jeho snahy o sociální vzestup narušovala závislost na hracích automatech

Tak jsem se jednoho krásného dne zas nasral a šel jsem zase zpátky [z rodinného statku do Prahy]. Jenže já jsem sem šel s tím, že zase budu do práce. [...] Nechtěl jsem v žádném případě skončit na ulici. Jsem si říkal, to už nikdy. [...] Práci jsem sehnal jenže zas alkohol, automaty [...] zase jsem skončil s klukama pod mostem. (Henry)

76.

Parta kamarádů Henryho bez problémů přijala zpátky. Sociální vazby s touto skupinou "zasvěcených" byly v tehdejší době světým bodem. V okamžiku, kdy se ocitnul bez peněz a střechy nad hlavou, byli tito lidé jedněmi z mála, kteří měli pro jeho situaci pochopení, kteří neměli potřebu jej soudit. Na rozdíl od rodinných příslušníků jim nemusel nic dokazovat ani vysvětlovat či se ospravedlňovat. Přijali jej takového, jaký byl. Návrat do této skupiny byl přirozeným vyústěním situace, která Henryho v Praze potkala. Ba co víc, pro Henryho měl život v této společnosti jakýsi terapeutický efekt. Podle jeho vnímání, jádrem jeho problémů byla závislost na herních automatech. Avšak právě život ve skupině kamarádů jej této závislosti zbavoval. Jak mi sám řekl, dokud žije v této partě, nedovolí si automaty hrát, protože peněz *mají* málo. Získané finanční prostředky patří totiž skupině, nikoliv jednotlivci.

77.

Zdá se, že zatímco sociální pracovníci či městští úředníci často přistupují k životu na ulici jako k problému, s nímž je potřeba bezdomovci pomoci, pro bezdomovce samotného může být bezdomovectví právě jakýmsi řešením toho, co považuje za problém on sám.

78.

Dle našich společenských hodnot život bezdomovce není *tím* životem, je spíše absencí života, obdobím prázdna a temna. Úvaha, že bezdomovci, kteří již překročili bod návratu, to mohou vnímat jinak, bývá ignorována. Právě smířčí vztah dlouhodobých bezdomovců k vlastní situaci může být silnou "překážkou" ke změně jejich způsobu života. Možná by mohlo být užitečné, namísto předpokládání a podsouvání vlastních představ o *nutnosti změny*, nahlédnout, jak se ke změně svého způsobu života staví oni sami.

Motivace

79.

Evžen rozvíjí vlastní filosofii, kterou si zdůvodňuje setrvávání sebe sama i ostatních bezdomovců na ulici.

Kdo není blbě, neumře, chápeš, takže ono v podstatě... toto je ta prapodstata té věci, protože ono tě nic nedonutí k tomu, protože velice rychle k tomu přijdeš a druhá věc je taková, to jak máš s alkoholikem, když ten alkoholik nechce přestat pít, tak můžeš ho léčit stokrát, pokud on chce pokud nechce... nezlob se na mě, peníze prostě ležijou tady na zemi. (Evžen)

80.

Zdůrazňuje absenci motivace ke změně.

Musíš mít vole cíl. Nevím, jak bych ti to vysvětlil, já jsem měl, podívej se, našel jsem si holku, já su z Moravy a su hanák, taková malá baculatá, já jsem tej holce platil, voe, kluků se můžeš zeptat, já jsem tej platil ubytování, přitom já jsem spal pod mostem, chápeš to, ona byla fetka. Koupil jsem maskáče, říkám, pojď, kdybych tam měl zdechnout v té práci, tak udělám třeba měsíc, pojedem na dovolenou, ona to prodala za fety. Tak jsem našel druhou, já jsem měl vždycky takové štěstí, že jsem našel zas to samý poleno. Ale [...] ty potřebuješ někoho, kdo tě dotlačí. To u mě nende, aby to někdo řekl na silu. Aj doma, když někdo řekl a bude to tak a just to tak nebude aj když věděl, že prohrál, ty sám potřebuješ, tak jak jsem to měl v tem manželství. Ty musíš chtít, ty musíš mít nějaký cíl. Ne pro sebe to dělat, ale dělat radost, víš, jako druhým jako, to je stimul, potřebuješ, nevím, jak to mají oni kluci, já jsem se na to u nich nikdy neptal, ale u mě to tak funguje. Dobře, jsem na ulici, můžu bejt zavalenej a potkám ženskou, na které by mi záleželo, seru na to esi v tych kalhotkach něco má nebo nemá, víš jak to je, ale,

kurva, se o tebe postarám, chápeš a to už máš ten hnací motor, protože musíš mět něco... protože teď su sám a je mně to šum a fuk. Mně je úplně jedno, esi si pudu kleknout [nasazuje teatrální výraz otrávenosti] a pudu zítra támhle a mě se nechce, tak nepudu a hotovo. Ale musíš něco... hnací motor, musí tě něco hnát k temu, abys... musí to mít nějaké ten... důvod a ne, protože ti to někdo nakazuje, to musíš sám, sám od sebe, víš, jak to je. (Evžen)

81.

Evžen v podstatě konstatuje, že z technického hlediska by pro něj nebylo těžké svou sociální situaci zlepšit. Tedy to, co považuje systém převažujících sociálních služeb za jádro problému - neschopnost opatřit si zaměstnání - on sám za důvod svého bezdomovectví nepovažuje. Evžen věří, že za určitých okolností by svou situaci změnil. Nicméně takové okolnosti v jeho životě momentálně nejsou. Necítí žádný vnitřní stimul, který by ho přiměl, aby o změnu začal usilovat.

82.

Ve Václavových úvahách o důvodech ke změně stávajícího způsobu života rovněž figurovaly jiné osoby.

No anebo i důvod, protože sám od sebe nepřestanu a prostě nějaký důvod, ale jaký, že jo. Jaký, vid' jako. Kvůli práci? Nesmysl. No kvůli někomu, kvůli sobě... mně to je jedno vlastně svým způsobem, ale kvůli někomu třeba jo. Třeba, ale zase na jak dlouho vid', jak dlouho by to vydrželo. (Václav)

83.

Václav, na rozdíl od Saši, k zaměstnání nepřistupuje jako k uznávané hodnotě. On už *je bezdomovcem*, přijal normy, které zaměstnání nepovažují za lidskou potřebu. Práce pro něj není důvod. Relevantním důvodem je pro něj jiný člověk.

Jako co by mě bavilo tak, abych prostě změnil ten styl života, jo, jako takhle. Myslím, že nějaká holka. Ta by mě dokázala změnit.[...] jo, teď kon tady úplně nádherná holka, víš, jako duševně a tohlecko, zamiloval bych se a ona by nebrala [drogy] a nic, tak asi bych to zkusil zase, no, ale zase od tebe odejde a zas bych se do toho vrátil, víš, to je... já nevím, prostě jak říkám, prostě jsou to náhražky, víš, je to náhražka i za ten vztah, víš jak. (Václav)

84.

Václav hovořil také o tom, jak se dvakrát zbavil drogové závislosti. Zeptal jsem se ho na důvod tohoto rozhodnutí.

Kámoši. Bydlel jsem s kámošema a prostě fakt hodně dobrej kámoš. Prostě jako bráchu ho беру, víš, prostě a on mi říká, hele nechceš se na to vykašlat? A já říkám a nemám jako důvod proč, ne, a von říká, třeba kvůli mně a já říkám, tak jo, no, a taky, s tím samým kámošem, to bylo dvakrát, jsem abstinoval s nim. A teď mi to nabíd po třetí. [...] Prostě a teď mi nabíd zase pomocnou ruku. Že bych bydlel u něj prostě, a víš, že by alkohol, tohle, všechno v pohodě, i trávu, víš, že pěstuje, že bych hulil spíš, víš, a přemlátil to nějak něčím, no ale on mi s tím pomoh podruhé a zavřeli ho do krimu a já jsem se mezitím do toho zase vrátil a když ho pustili, tak se rozbrečel, když zjistil, že zase беру. A teď mi nabíd pomocnou ruku, brečel u toho, prostě, hele neber to, pojd' ke mně, já ti s tím pomůžu, a já jsem mu řek, že už do toho nejdu, že zase bych ho zklamal a že bych se mu nemoh podívat do očí. Prostě už jsem zjistil, prostě, že už nemám takovou tu vůli. (Václav)

85.

Václav i Evžen ke změně přistupují stejně jako ostatní členové naší společnosti. Tak jako my považujeme svůj život za *normální*, ani oni nevnímají svou situaci jako něco, co by ze své

podstaty mělo být změněno. Polemizují o změně svého způsobu života tak, jako se ke změnám odhodlávají běžní lidé (začít cvičit, změnit práci, zbavit se zlovyku, aby někomu udělali radost).

86.

Pepík, který žije na ulici z mých respondentů nejdéle, mou otázku, co by chtěl na svém životě změnit, spontánně pochopil jako změnu v rámci svého stávajícího způsobu života.

No to mi nebaví, jedna věc mě fakt nebaví. Teďka jako v obličejí vypadám blbě, jsem zarostlejší ale, když jsem byl normálně oholenejší, tak co mi nebaví? Takže sednu si na republice, policije české republiky vole, sednu si támhle a městská policije, že víš co, neděláš nic, nemám viditelnou krabici, mám to v butele, teď to mám tady u tebe vyjímečně, ale jinak to mám otevřený, takhle to tam vždycky bouchnu, otevřenejší bágel, takhle to tam bouchnu a sedim, popíjím. Okolo je plná prdel lidí a jako kdybych voni měli u sebe magnet a já měl tady magnet a přijdou mě kontrolovat, to jsem z toho vždycky hotovej. Během jednoho dne... a to je to, co ty si mi položil tu otázku a to mi vadí, to mě sere. (Pepík)

87.

Změnu Pepík nechápe jako návrat k hodnotám většinové společnosti. Nemluví o překážkách, které mu brání v reintegraci, hovoří o překážkách, které mu komplikují stávající život bezdomovce. Úvahy o změně samotného způsobu života, jsou pro něj čistou polemikou. O tomto tématu údajně nepřemýšlí. Mluvil o něm jen na základě mnou položených otázek.

Ne, já už pracovat nepudu, já na to seru. Bydlení, kdybych měl to bydlení, jo, jako. Jako bydlení, že bych nebyl na nikom závislejší, že by to bylo jako moje, tak by šla i ta práce ale jinak ne. (Pepík)

88.

Stejně na mou otázku, co by chtěl ve svém životě změnit, reaguje i Jiří. Oproti Pepíkovi ještě navíc vyzdvihuje spokojenost se stávajícím způsobem života.

To ti neodpoví lebo... já jsem rád na ulici, rozumíš. (Jiří)

89.

Jiří ani Pepík nevidí důvod k tomu, aby svůj život měnili.

"Překážky"

90.

Kromě absence motivace respondenti zdůrazňovali překážky, které z jejich pohledu činí změnu jejich života v podstatě *nemožnou*. Velké množství bezdomovců je dlužníky. Jelikož nejsou hlášeni na pracovním úřadě, stát za ně neplatí zdravotní pojištění. Zdravotní pojišťovna potom eviduje nehrazené pojistné jako dluh. Bezdomovci také pravidelně dostávají pokuty za žebrání, případně za jízdu dopravními prostředky na černo. Václav definuje dluhy jako překážku změny jeho života ("změna" nikterak nesouvisí s nalezením práce). Líbilo by se mu mít malou zahradní chatku.

Tak on by stačil třeba jen pozemek sehnat, víš, oplocenejší, a to už by se něco sehnalo, to bys ze dřeva stloukl nějakou boudu a tohle, víš jak to myslím, a prostě to místo a sehnat ho a mít ho prostě v osobním vlastnictví, jenže teď ty dluhy všechny a tohle, tak ti ten pozemek můžou zabavit zase, víš, exekuce a tohle, protože dluhů máme každéj bezd'ák... každéj má dluhů, teda pokud nebere sociálky a tohle, protože z toho to strhávají. [...] policajti dávaj pokuty hlavně nám, že jo. Ten zákon kvůli chlastu a tohle, to je všechno mířené jenom kvůli nám, víš,

prostě zkoušej nás vyhnat z míst a stejně se jim to nepovede, jak se nás mužou zbavit, víš jak? Kdyby dali před tebe nějakou budoucnost, víš, jak to myslím, ale tím, že ti budou všechno zakazovat? Za chvíli budeme mít kyslík na pří... na to, ty vole. (Václav)

91.

Henry, který se už jednou ke změně odhodlal, takto vzpomíná, na nutnost platit dluhy.

Vono se to někomu snadno říká, vrátit se zpátky do normálního života, ale když tohle máš platit, tohle máš platit, tohle máš platit... já ti jel pro vejplatu na poštu a vzal jsem ty složenky a než jsem to poplatil, tak vejplata byla pryč, vid', to bylo neúnosný. Oni tě prostě stejně donutěj, voni si hrajou na nějaký samaritány, ale stejně tě donutí, vrátit se na tu ulici zpátky. (Henry)

92.

Přestože dluhy jako příčinu svého opětovného pádu mezi bezdomovce neuváděl, faktor zadluženosti popisuje jako všeobecnou překážku ke změně. Pepík, kromě dluhů, uvádí ještě jako překážku změny svůj požadavek na vlastní bydlení.

Mně by to muselo říkat pane a ne bydlet v nějakým baráku, kde to má nějaký majitel posranej, kterej by si tam diktoval podmínky. Já, když už jaks mi to položil, tu otázku, dobře, já bych to ještě tak nějak zvažil vole. Ale já bych musel mít bydlení, abych na to měl dekret a bylo to v mém vlastnictví, tak to jo. A pak bych uvažoval o tý práci. Tak to jo. Jenže, jak jsem ti říkal, že mám s tamtim problémy, to by přišla exekuce jako prase, jelikož neplatím už několik roků, neplatím zdravotní sociální pojištění, takže by na mě šli, takže bych taky mohl dělat za nula, nula, hovno. Nebo že bych měl akorát na nějaký nájem a na měsíc stovku do kapsy, no tak úplně... na to se vyseru. (Pepík)

93.

Bylo by však krátkozraké považovat tento typ překážek za hlavní příčinu bránící bezdomovcům v návratu do běžného života. Pepík stanovuje překážky své změny jako člověk, který po žádné výrazné změně netouží. *Kdyby měl vlastní byt, tak by to s tou prací ještě tak nějak zvažil*. Psychoterapeut Paul Tournier hovoří o "strachu z uzdravení". "Vyléčení by totiž přinutilo trpícího člověka čelit problémům, jichž ho nemoc ušetří, takže se v něm vytvoří překážka k uzdravení" (Tournier 1998: 115). Tím, že si bezdomovci definují mainstreamový způsob života jako nedosažitelný, se ujišťují, že sami žijí tak, jak je to za daných okolností nezbytně nutné. Vyloučením možnosti vést život podle norem naší společnosti sami sebe chrání před nutností čelit nárokům, které na ně kladl "občanský život".

94.

Boháč na rozdíl od Pepíka po několika letech života na ulici dospěl k názoru, že svůj dosavadní život chce změnit. Na ulici se vydal z vlastní vůle. Avšak po třech letech bezdomovectví začal usilovat o návrat k běžnému způsobu života.

Já nevím, no. Bylo to z vlastní vůle, ale časem si člověk uvědomí, že to bylo možná zbytečný a že to nejde donekonečna. Já třeba obdivuju ty lidi, co jsou třeba dvacet roků na ulici a spějí venku a je jim to jedno. To jsou třeba takový lidi, co je jim pětadesát, šedesát a je jim to jedno. Nemá cenu prostě s tím přestat [začíná parodovat] a co, tak tady umřu, mě daj do Strašnic do krematoria a co budu řešit, mně to takhle vyhovuje, já mám co pít, mám co jíst a občas se umeju a...já si myslím, že to nemá budoucnost tohleto. Ty lidi už se některý chovaj jako zvířata nebo jak bych to řek. Se už ani jako lidi nechovaj. Nemejou se, a tak podobně. Jedinom někdy a to nejde takhle žít.[...] ...no prostě žít, já bych chtěl žít a ne přežívat, že jo. Já jsem teďkon vlastně ty čtyři roky přežíval. Já bych chtěl taky někdy třeba se jet podívat na vejlet. (Boháč)

95.

Boháč především našel důvod ke změně svého života. Překážka pro něj již není tím, co brání v postupu, nýbrž něčím, co je potřeba překonat, aby mohl postupovat. Ke svému rozhodnutí dospěl v období, kdy začal intenzivně využívat sociální služby a pravidelně navštěvovat odpolední programy denního centra organizace Ježek a čížek. Boháč byl v intenzivním kontaktu se sociálními pracovníky. Dnes na svou situaci nahlíží optikou dominantního společenského diskursu. V rámci své morální kariéry bezdomovce prodělal vnitřní "konverzi" v Goffmanově pojetí (Goffman 2003: 43).

Spokojenost

96.

Když jsme s kolegou Václavem Moravcem stanuli v centru Prahy odhodláni strávit zde šest nocí na veřejných prostranstvích, byl jsem touto vizí znepokojen. Nepříjemné vědomí, že nevím, kde budu dnes v noci spát, na mě doléhalo během celého dne. První noci strávené v náhodně vybraných parcích jsem se příliš nevyspal. Zlom nastal v okamžiku, kdy jsme našli ukryté místo u jednoho z pražských mostů. Hned jsme se rozhodli, že zde strávíme zbývající noci. Náhle jsme měli místo, kam jsme se mohli vracet. Od tohoto okamžiku jsem se již noci nebál. "Nebezpečná vědecká výprava" se pro mě rázem stala "zábavným vědeckým dobrodružstvím".

97.

Bezdomovec, který má své místo, kam chodí spát, je ve velmi odlišné situaci, nežli ten, který nemá kde složit hlavu. Pro dlouhodobé bezdomovce, s nimiž jsem se setkal, bylo takové místo samozřejmostí. Henry rámcuje jedno z takových míst jako jakýsi příbytek. Most, pod nímž trávili noci, pro něj představuje něco víc, nežli jen místo na přespání.

No spal jsem v centrech, jak jsou ty mosty, tak jsem spal snad pod všema. Třeba jsme měli mánesák oblíbenej, tam jsme si i vařili, no, ale teď spíme pod tím [název], no ale jako v jednu chvíli už jsem byl na ten [název] naštvanej, protože tam lezli potkani po nás, ale pak jsme nakoupili pastičky, tak jsme je trochu vymýtili. Teď už je to tam v poho a jako zakutáš se, pustíme si každéj radio pod spacákem, no, a vždycky večer pokecáme, ještě než dem spát, no, a jako to je prostě... ráno o půl osmý, v sedm, se vzbudíme a kolikrát se vzbudíme třeba i ve čtyři hodiny ráno a kecáme, chvilku popijeme zas krabku, co si nakoupíme a pokecáme a zas si postěžujeme, jak jsme na tom blbě. (Henry)

98.

Takovéto zázemí představuje pro bezdomovce důležitou oporu. Bylo by mylné vnímat bezdomovce jako člověka, který se nemá kam vracet. Je potřeba si uvědomit, že moji respondenti svůj život hodnotí z této pozice - tedy nikoliv z pozice člověka, který dlouhodobě přespává v tramvajích a na lavičkách. Henry pro označení místa, kam se vrací, dokonce mimoděčně použil výraz "domov".

Ne, že by mi to vyhovovalo, je to taková bezstarostnost. Ráno vstaneš, kdy chceš, jó, jdeš tam, jó, plácneš sebou, jó, ať už daj nebo nedaj, když daj, je dobře, když nedaj, je hůř, prostě nelámeš to přes koleno. Seš takovej jako mouchy snězte si mě prostě. Ti říkám, to máš takový jednotvárný. To je prostě... jdeš, flákneš tam se sebou, vyděláš, jdeš domu, vypiješ, lehneš, ráno se vyspíš, jdeš, flákneš sebou, jo, občas, že se jdeme vykoupat, to je prostě všechno, nic jinýho neděláš. (Henry)

99.

Život bezdomovců je stereotypní a oni tak k němu také přistupují. Příklad koloběhu se Pepíkovi vybavil stejně tak jako Henrymu poté, co jsem se ho zeptal, co mu na ulici vyhovuje.

100.

Pokud člověk přijme bezdomoveckou identitu, a tím pádem přestane toužit po návratu k hodnotám většinové společnosti, stává se jeho život relativně bezstarostným. Poté, co si osvojí základní strategie přežití, čelí jen minimu problémů, jejichž vyřešení by vyžadovalo sebekázeň. Zatímco termíny jako bezstarostnost, volnost a svoboda respondenti k popisu svého života ochotně užívají, výraz "spokojenost" se nezdá být příliš relevantním.

101.

Spokojenost s životem bezdomovce Pepík vylučuje.

Spokojenej, nespokojenej... musíš to předejchávat. Nemůže bejt člověk na ulici spokojenej, to je nesmysl. Musíš předejchávat to. (Pepík)

Život je pro něj *předejcháváním*. Václav zas hovoří o zvyku:

No nic moc život, ale už teď konc bych se z toho nevyškrábal asi, protože už jsem si takhle zvyk jako, víš? (Václav)

102.

Moji respondenti svůj život hodnotí jako pohodlný ve smyslu bezstarostnosti, nikoliv spokojenosti. To, že ve svém životě nenacházejí naplnění, je vykoupeno absencí vyčerpávající odpovědnosti, kterou bez výjimky před tím, než se stali bezdomovci, poznali.

Závěry

103.

V této práci jsem se pokusil prokázat, že být bezdomovcem neznamená pouze nemít práci a střechu nad hlavou. Bezdomovectví je fenomén, který generuje vlastní hodnoty a normy, vlastní morální řád.

104.

Ústřední úlohu při osvojování si bezdomoveckého způsobu života hraje přijímání bezdomoveckých technik obživy, jejichž prostřednictvím si bezdomovci zajišťují své základní životní potřeby. Používání těchto nástrojů je po technické stránce relativně jednoduché. Náročnost jejich realizace spočívá v nutnosti vypořádávat se s jejich stigmatizujícím nábojem. Aby tyto techniky mohli bezdomovci neproblematicky využívat, hledají zdroje své sebeúcty mimo hodnoty dominantní společnosti. Distančují se od ní a rozvíjejí svůj vlastní systém hodnot a norem. Opouštějí svou původní identitu členů většinové společnosti a začínají na sebe nahlížet jako na členy specifické sociální skupiny. V rámci tohoto vlastního systému rámcují své techniky obživy jako legitimní prostředky k zajišťování životních potřeb.

105.

Nemá-li člověk ambice dosahovat společenských kulturních cílů, pak jedinou překážkou k bezdomoveckému způsobu života je jeho původní identita a strach ze stigmatu (stud). Jakmile jsou tyto bariéry prolomeny, cesta k přijetí bezdomoveckého způsobu života je otevřená. Oproti tomu čím více bezdomovec přemítá o návratu ke dřívějšímu způsobu života, tím těžší je pro něj přijmout životní hodnoty a normy bezdomovců.

106.

Přijetím bezdomovecké identity ega člověk získává nové zdroje sebeúcty. Na druhou stranu to představuje odetnutí vazeb s většinovou společností a tím pádem snížení příležitostí a ambicí

k "návratu". Má-li "čerstvý" *bezdomovec* dostatečnou motivaci najít si rychle práci a bydlení, je velmi pravděpodobné, že se bude od ostatních bezdomovců distancovat a své chování bude měřit normami většinové společnosti. Pokud však takovouto motivaci nemá, lze předpokládat, že se uchýlí k využívání bezdomoveckých technik obživy.

107.

V životě bezdomovce existuje moment, který bychom mohli nazvat "bod návratu". Jedná se o pomyslný okamžik, v němž začíná vyměňovat "institucionalizované prostředky" většinové společnosti za "stigmatizované techniky obživy" typické pro dlouhodobé bezdomovce. Jakmile si tyto nové techniky osvojí a vnitřně je přijme za své, sníží se pravděpodobnost, že bude usilovat o návrat k původnímu způsobu života.

108.

Ukotvení v bezdomoveckém způsobu života nezaměňujeme s neschopností (absencí sociálních dovedností) vlastní život změnit. Chybí-li člověku dostatečně silná osobní motivace k opětovnému začlenění do většinové společnosti, je pak logickým vyústěním situace jeho příklon k bezdomoveckému způsobu života a morálnímu řádu, který život na ulici definuje jako žitelný.

109.

Uvědomme si, že "reintegrace" pro osoby bez přístřeší neznamená pouhopouhé nalezení práce a ubytování. Jedná se o nutnost změny přístupu k životu, o konverzi, která znamená zrevidování hodnot a norem, o něž dotyčný opírá svou identitu.

110.

Chceme-li řešit takzvaný "problém bezdomovectví" seriózně, měli bychom ze všeho nejdříve být schopni jasně si odpovědět na otázku, pro koho je bezdomovectví problémem a z jakých konkrétních důvodů je problémem.

111.

Přestože se bezdomovci od většinové společnosti distancují, ona s nimi vytváří institucionalizovanou formu kontaktu reprezentovanou systémem služeb sociální pomoci. Sociální služby pro bezdomovce jsou založeny na předpokladu, že bezdomovec je člověk, který se nachází v kritické životní situaci, jejíž naléhavost jej sama o sobě nutí vrátit se k původnímu způsobu života. V této práci jsem se pokusil prokázat, že tento předpoklad může být v mnoha případech mylný. Přijme-li člověk bezdomoveckou identitu ega a osvojí-li si bezdomovecké techniky obživy, pak skutečnost, že žije jako bezdomovec, pro něj sama o sobě přestane být důvodem ke změně. Se svým životem bezdomovce může být smířen, přestože jej nepovažuje za uspokojující. Účinné techniky obživy, pospolitost, vzájemná solidarita, ale také alkohol a cigarety, to vše jsou prvky, které zajišťují, že bezdomovci jsou schopni svůj život vnímat jako *žitelný*.

112.

Chceme-li těmto osobám pomoci tím, že jim nabídneme návrat k "našemu způsobu života" (legální práci a bydlení), měli bychom nejprve zjistit, co je (nebo co by mohlo být) pro ně samotné k takové změně relevantním důvodem, a z tohoto zjištění vycházet.

[nahoru]

Poznámky

[1] V této práci se záměrně vyhýbám termínu "životní styl". Vzhledem ke konotacím, s nimiž se pojí v běžném užívání i v odborné rovině (viz například Duffková et al. 2007), by bylo zastřešení mé práce tímto termínem pro její obsah značně omezující.

[2] Zde vycházím z Mertonova schématu možných způsobů adaptace jednotlivce na společenský systém (Merton 2007: 134).

[3] Jelikož bezdomovectví žen považuji za velmi specifickou oblast, která sama o sobě je obrovským tématem, rozhodl jsem se, že v rámci této práce se budu zabývat pouze bezdomovectvím mužů.

[4] Přibližně 15 měsíců jsem pracoval jako terénní sociální pracovník u občanského sdružení Ježek a čížek.

[5] Z hlediska člověka s určitým handicapem je "zasvěcený" takovou osobou, která se potýká s podobnými obtížemi jako on sám, díky čemuž před ní dotyčný ztrácí ze svého handicapu plynoucí zábrany, kterými jinak v běžném kontaktu trpí (Goffman 2003: 36).

[6] Jedná se o organizaci, která kromě sociálního poradenství pořádá pro své klienty každodenní odpolední programy (filmové kluby, diskuse, výtvarné práce atd.).

[7] Mínil tím místo, kde si nejen bezdomovci opatřují jednorázové práce.

[8] O současných konceptualizacích bezdomovectví podrobně pojednávám v diplomové práci "Bezdomovectví jako způsob života" v kapitole Současné přístupy k bezdomovectví str. 11 (Holpuch 2009).

[nahoru]

Literatura

BAUMAN, Z. (1999): *Globalizace*. Praha: Mladá fronta

CENTRUM PRO VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ. (2001): O názorech veřejnosti na situaci bezdomovců, zpráva z výzkumu CVVM SoU AV ČR, Praha

DAVIES, B. (2008): Re-thinking "behavior" in terms of positioning and the ethics of responsibility. In: A. M. Phelan & J. Sumsion, eds.: *Critical readings in teacher education: Provoking absences*. Netherlands: Sense Publisher. Str. 173-186

DENZIN, K. N. / LINCOLN, S.Y. (1994): *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications

DUFFKOVÁ, J. / URBAN, L. / DUBSKÝ, J. (2007): *Sociologie životního stylu*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze

ELLIS, C. (1991): Sociological introspection and emotional experience. *Symbolic interaction*, 14 (1): Str. 23-50

FOCUS (2007): *Sociálně slabé skupiny optikou obyvatel města Prahy*. Praha: Focus

GOFFMAN, E. (2003): *Stigma*. Praha: Sociologické nakladatelství

GOFFMAN, E. (1976): *Asylums*. Chicago: Aldine

GOFFMAN, E. (1974): *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. London: Harper and Row

HEEWON, CH. (2008): *Autoethnography as method*. California: Left Coast Press

HOLPUCH, P. (2009): *Bezdomovectví jako způsob života*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií

HRADECKÝ, I. (2005): *Profily bezdomovství v České republice: Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé*. Praha: Naděje o. s.

KIDD, A. S. / DAVIDSON, L. (2007): You have to adapt because you have no other choice: The stories of strength and residence of 208 homeless youth in New York city and Toronto. *Journal of Community Psychology*, 35 (2): 219-238

KOSOVÁ, P./ OMEJKOVÁ, L. / SEDLÁČEK, P. (2004): *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*. Praha: Městské centrum sociálních služeb a prevence - oddělení analýz a vzdělávání

KOTARBA, J. (1984): *A synthesis: The existential self in society*. Chicago: University of Chicago Press

LINTYMER, V. (2002): *Spektrum služeb pro bezdomovce: Rozsah a principy sociální práce*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta filozofická

MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY (2008): *Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy

MERTON, R. K. (2007): *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství

OSBORNE, E. R. (2002): I may be homeless, but I'm not helpless: The costs and benefits of identifying with homelessness. *Self and Identity*, 1 (1): 43-52

PHELAN, J. (1997): The stigma of homelessness: The impact of the label "homeless" on attitudes toward poor persons. *Social Psychology Quarterly*, 60 (4): 323-337

SAYER, A. (2005): Class, moral worth and recognition. *Sociology*, 39 (5): 947-963

SNOW, S. D. / ANDERSON, L. (1987): Identity work among the homeless. *The American Journal of Sociology*, 92 (6): 1336-1371

STRAUSS, A. / CORBIN, J. (1999): *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert

TANNEN, D. (1979): What's in a frame? Surface evidence for underlying expectations. In: R. Freedle, ed.: *New directions in discourse processing*. Norwood: Ablex. Str. 137-181

TOURNIER, P. (1998): *Osoba a osobnost*. Praha: Návrat domů

[nahoru]

Petr Holpuch

Petr Holpuch (*1983) vystudoval sociologii na FSV UK. Předmětem jeho sociologického zájmu jsou oblasti, do nichž prostřednictvím svých institucí zasahuje sociální politika, zejména otázky týkající se bezdomovectví. V roce 2010 se jako metodolog účastnil projektu sčítání bezdomovců v Praze. Jeho oblíbeným konceptem je "sociální konstrukce identit". Z hlediska profese ho lze považovat také za

čajovníka, terénního sociálního pracovníka či manažera restaurace pro trénink pracovních dovedností hendikepovaných.

E-mail: holpuch.petr@centrum.cz

© Biograf 2011 - <http://www.biograf.org>; casopis@biograf.org
Publikování tohoto textu kdekoli jinde je možné pouze se souhlasem editora Biografu.
Správci webu: Jakub Konopásek a Zdeněk Konopásek
Design a koncepce: Zdeněk Konopásek; grafika Rudolf Šmíd